

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
A POVODEŇ V ROCE 2002

MARTIN TOMÁŠEK

Pražská Malá Strana je sídlem nynějšího Archeologického ústavu Akademie věd České republiky již po řadu desetiletí. Bývalé barokní nájemní paláce slouží pro ukládání dokumentace o archeologických nálezech v Československu od první poloviny 20. století. Desítky let zde vznikají odborné studie a knihy o českém i evropském pravěku a středověku. Soustřeďují se sem nálezové zprávy o realizovaných archeologických výzkumech z celé ČR, fotografie lokalit i předmětů a v neposlední řadě zde sídlí systematicky budovaná oborová knihovna. Tato „podniková“ knihovna i archivy byly cílem odborníků, studentů i laických zájemců, kteří zde nacházeli zázemí a poučení... Statisícové fondy tížily podlahy budov v Letenské ulici č. 4 a 6, kde si je vyhledala 14. 8. 2002 rozvodněná řeka Vltava. Ta klenuté místnosti s cennými archiváliemi zaplnila do výše 2,8 m... 70 000 svazků knih, stovky tisíc stran plánů a fotografií, ale také restaurátorské laboratoře, laboratoře přírodovědného oddělení a další prostory poznaly mokrou tmou...

Vzpomínají-li pracovníci ARÚ AV ČR v Praze na deštivé ráno 12. 8. 2002, kdy nebe ani předpověď počasí nevěštily nic dobrého, nemohou se ubránit dojmu, že něco mělo být jinak. Uklidňující hlášení veřejnoprávních médií o situaci i hluchý či obsazený telefon krizového štábu Prahy 1 vzbuzovaly téměř pocity bezpečí. Letmé srovnání s hladinou, které dosáhla minulá stoletá voda v okolí našich budov, však přesto znamenalo příkaz k evakuaci a přípravě ústavu na stoletou vodu ještě v době, kdy se hovořilo nejvýše o vodě dvacetileté... Část přítomných archeologů, technických pracovníků a dalších kolegů celý den vynášela těžké mapníky, knihy z produkce ARÚ i techniku do prvního patra. Další přesunovali veškeré choulostivé materiály jako negativy či fotografie do výše větší než jeden metr. Stejně dopadla i knihovna, bohužel kvůli statické a opravě budovy přemístěná dočasně do přízemí ústavu. 13. 8. ráno již pouhá desítky pracovníků, které se ještě podařilo do budovy dostat, nosila do 1. patra další stovky knih... Policejní příkaz k evakuaci ukončil jejich snažení snad až příliš brzy...

Další dny byly dobou naděje, pak zoufalství a konečně dobou, kdy pouze díky mobilním telefonům bylo možno připravovat záchranu toho, co se zachránit ještě dá, a zamýšlet se nad budoucí obnovou. Díky pomoci místopředsedy vlády Petra Mareše vkročily, přes policejní zátarasy, první desítky zaměstnanců i dobrovolníků do budov již v pátek 16. 8. dopoledne. Spoušť

způsobená téměř třemi metry protékající vody nedávala důvod k optimismu... Byl však již připraven postup záchrany torza fondů či alespoň odsun termínu jejich konečného zániku. Knihy byly tříděny a část na místě skartována. Ostatní byly omývány tekoucí vodou, baleny po pěti do fólií a převáženy k zamrazení do Mochovských mrazíren. Plánová dokumentace byla omývána a sušena. Dále byla dezinfikována a provizorně uložena a dnes již čeká na svou digitalizaci. Také negativy a pozitivy prodělaly podobný proces. Přes značné ztráty počítané v desítkách procent lze říci, že prvních 14 dnů po povodni bylo úspěšným úsilím stovek lidí. Nadpoloviční většina nenahraditelných fondů byla zachráněna, či alespoň získán čas k tomu, aby mohly být digitalizovány, než zaniknou definitivně.

Již v průběhu tragických dní se do světa díky e-mailu rozběhla zpráva o katastrofě, způsobené evropské i světové archeologii v Praze. Brzo začala přicházet pomoc finanční a pro nás nejpodstatnější – knižní dary pro devastovanou knihovnu. V říjnu 2002 také Českou republiku opustily dva mrazírenské kamiony naplněné 35 tunami zamražených knih. Tento neobvyklý náklad odcestoval do Dánského království. Tamní Svaz konzervátorů pro kraje Ribe a Ringkøbing (Konserveringstjenesten for museerne i Ribe og Ringkøbing amter) zorganizoval celý převoz a řídí i postupné vysoušení knih v sídle svazu ve městě Ølgod. Na svá bedra vzal také veškeré náklady této akce. Při vysoušení je používána metoda, které dánští kolegové říkají *arktické vymrazování*. Její princip spočívá ve vhnání chladného vzduchu do uzavřeného kontejneru a následná separace vlhkosti. V současné době končí vysoušení první třetiny ze zamražených fondů a z původních 35 tun vltavské vody již 9 ubylo...

Podobně velkorysou pomoc zorganizovalo i Zemské muzeum a Zemský památkový úřad v saských Drážďanech. Pomoc z města, které samo výrazně utrpělo vodami Labe, byla nečekaná... Bylo zde zorganizováno pracoviště, kde čeští i němečtí kolegové skenovali zachráněné diapozitivy.

V roce 2003 jsou prostory ARÚ v Letenské ulici uprostřed čilého stavebního ruchu. Možnost, že by se podobná katastrofa mohla ještě někdy opakovat, tu bohužel je. Bylo by tedy trestuhodné navrátit zachráněné části archivů do původních prostor. Napříště je nezbytné vždy počítat s nutnou evakuací do 24 hodin... Některé kancelářské provozy se proto na podzim přesunou do rekonstruovaných půdních prostor. Kanceláře

a méně technicky vybavené laboratoře se vrátí do opraveného přízemí. Knihovna bude opět sídlit v prvním patře, kde se ocitnou i archivní fondy... Stavební část obnovy není ale jediným aspektem, který musí být řešen.

Z původních 70 000 svazků se jich z Dánska vrátí maximálně 10 %. Spolu s těmi několika málo tisíci knihami, které v době katastrofy byly evakuovány či vypůjčeny, však již netvoří jediný základ fondu knihovny. V celé Evropě i mimo ni byla v září 2002 vytvořena síť koordinátorů, většinou kolegů, kteří organizují sbírky darů pro knihovnu. U nich se soustřeďují dary v rámci jednotlivých zemí a tyto donace si nacházejí cestu do České republiky a Prahy. Celých 5 000 svazků odborných publikací dorazilo z Francie, další tisíce knih z Polska, Německa, Švýcarska, Slovenska a dalších zemí přicházejí do knihovny, dočasně změněné v překladiště. Také významné dary českých a moravských organizací i jedinců se, vedle darů zahraničních, podílí na obnově fondu české a moravské produkce. Čítárna knihovny se zcela zaplnila bednami knih. Ty se zde evidují do automatizovaného knihovního katalogizačního systému T SERIES (bývalý Tinlib). Postupně bude budovaný fond přístupný i formou internetu a napojen na další knihovny u nás i v zahraničí. Je také již realizována první fáze projektu digitalizace nejstarších publikací knihovny a ústavem vydávaných tiskovin z doby minulé i moderní. Úvodní etapou je digitalizace časopisu „Památky archeologické“, který vychází od roku 1854. Více než 180 dárců, kteří dosud věnovali knihy do obnovující se knihovny, se snad již v příštím roce bude moci podívat na výsledek své štedrosti i snažení pracovníků knihovny ARÚ. Teprve v roce 2004 totiž skončí stavební úpravy, vrátí se knihy z Dánska a bude dokončena katalogizace darů. Knihovna se opět vrátí k normálnímu životu a mezi regály knih vstoupí první studující...

Archivní fondy, které se podařilo zachovat, jsou nyní skenovány. Skenování diapositivů v Drážďanech je již prakticky u konce. Do chodu je uváděn projekt digitální databáze zachovaných textových, kresebných i fotografických dokumentů (nálezových zpráv, plánů, negativů). Celý projekt je plánován na pět let a jeho realizace probíhá ve spolupráci s firmou MINOLTA. Získáno bylo základní vybavení, jako je knižní skener (FUJITSU M4097D) i potřebné prostředí (aplikace SW typu „Dokument management systém“, Application Xtender a Scan Xtender) a posílena kapacita archivace (JUKEBOX PLASMON M 104-910-X se 104 magnetooptickými disky po 9.1 GBy). Převod na toto medium je nutný z několika důvodů. Hlavní je, že nevíme, nakolik se podařilo oddálit zánik archiválií, které prošly povodní. Dalším důvodem je přirozeně i prevence. Třetí aspekt vidíme v budoucnosti, kdy takto upravené dokumenty bude možno zpřístupnit efektivní odborné práci s nimi. Jejich využití bude možné i pro laiky, stavebníky a úředníky státní správy.

Mgr. Martin Tomášek
Archeologický ústav Akademie věd
tomasek@arup.cas.cz

Cena zaplacená za tuto zkušenost je a ještě bude veliká. Není měřitelná finančně, protože dokumentace dávno zaniklých archeologických situací a nálezů již není obnovitelná. Zachování a zpřístupnění fondu, který i po katastrofě představuje 200 000 fotografií a plánů a asi 1 000 000 stránek nálezových zpráv, bude stát miliony korun. Korun investovaných do rekonstrukcí, vybavení a vlastní digitalizace není nikdy dost. Dotace, granty i dary sponzorů snad umožní rychlé pokroky v realizaci projektů. Bude-li program realizován, stanou se obnovené pražské barokní paláce jedním z nejmodernějších informačních archeologických center širší střední Evropy. Digitální databáze je od počátku koncipována jako veřejně přístupná, byť s ohledem na možné zneužití dat i na autorský zákon s určitými omezeními...

Události minulého roku nelze hodnotit černobíle. Archeologové budou vděčně vzpomínat na pomoc desítek dobrovolníků a stovek kolegů z celého světa. Budou si připomínat štedrost jednotlivců i organizací... Budou se snažit poučit z chyb, ke kterým došlo, a své zkušenosti z řešení krizové situace, kterou nikomu nepřejí, předat dalším... Máme-li tedy shrnout naše poučení do bodů, tak na prvním místě bude stát: *Příjde-li katastrofa, její rozsah bude jistě ještě horší, než si člověk vůbec dokáže představit.* Kdybychom z tohoto pravidla vycházeli 12. a 13. 8., nestěhovali bychom knihy do regálů výše 1 m, ale evakovali vše rovnou do patra. Nemrhali bychom tak cennými silami a zachránili o něco více, byť ne vše...

Další položkou je maximální důraz na *informovanost*, pokud možno v reálném čase. Informovanost vůči zaměstnancům, dobrovolníkům a především vůči příbuzným organizacím i médiím u nás i v zahraničí. Právě včasná a dosti masivní mediální akce, nastartovaná 14. 8., směřovaná systematicky vůči kolegům, profesním mezinárodním organizacím a univerzitám vedla ke zmíněné velkorysé pomoci dánských a německých kolegů i masivním knižním darům. Veřejná média jistě sehrála svou pozitivní úlohu, ale z hlediska obnovy základních funkcí ústavu byla druhotná. Spolupráce s krizovými štáby a úřady v ČR nepřinesla očekávaný rychlý tok informací a následnou rychlou pomoc, s výjimkou krizového štábu mateřské AV ČR.

Podstatné nyní pro nás je, aby se Archeologický ústav AV ČR dokázal všem, kteří velkoryse poskytli rozmanitou pomoc, odvděčit v dohledné době kvalitně uspořádanými a především dostupnými studijními fondy. Splnění tohoto cíle bude nejlepším poděkováním jednotlivcům i organizacím, kteří pomohli...

Informace o povodni a průběhu odstraňování jejích následků včetně obrazové galerie a seznamů dárců je možno nalézt na www.arup.cas.cz